

Nem mű, nem beszélgetés

Krasznahorkai László: *Nem kérdez, nem válaszol* (huszonöt beszélgetés, ugyanarról), Magvető, Bp., 2012

A Kossuth-díjas Krasznahorkai Lászlóról mindenkinek a *Sátántangó* jut eszébe. Pedig pályájának újabb csúcscsaként a közelmúlt legjobb novelláskötetét nyújtotta át olvasóinak 2008-ban, *Seiobo járt odalent* címmel. A művészet metafizikus szintjeiről „mesélő” történetei után most tükröt tartva maga elé, a róla (vagy általa) készült 25 riportját gyűjtötte egy kötetbe.

A *Nem kérdez, nem válaszol* önéletrajz, szigorú szemelvényekben kalauzoló, remek gondolati ível rendelkező dialógok sora. Sírások és örömök könyve, portré egy ingázó, mindenhol élni akaró magyar íróról és felfogásáról, az irodalomról. Krasznahorkai rögtön az első beszélgetésben burokba helyezi magát, amikor az írókról beszél.

Az új kötet úgy visz közelebb az író szellemiségéhez, hogy közben talán el is távolodunk tőle. A *Seiobo...* óta megjelent, két zavarba ejtően rövid és tömör, ugyanakkor a korábbi művekhez képest kissé jellegtelen kötetei (*Az utolsó farkas*, 2009; *ÁllatVanbent*, 2010) után félt volt, hogy a szerzővel készített interjúk összegyűjtése

egy olyan könyvet eredményez, mint az *Este hat, néhány szabad megnyitás* (2001), amely az író tárlatmegnyitókön elhangzott beszédeit tartalmazta.

Ez a huszonöt beszélgetés elsősorban azoknak ajánlható teljes szívvel, akik a *Sátántangó* (1985) óta utaznak együtt a szerzővel, írói fordulatait és újabbnál újabb elmerüléseit fel tudták dolgozni, vissza tudnak emlékezni rá. Viszont a szerkesztés, a beszélgetések jellege és olvasmányossága miatt, annak ellenére ajánlható mindenkinek, hogy filozófiai gondolkodású mű, amely hál’ istennek nem sznob nyelvezettel beszél olvasója felé. Míg az első, a *Vonuljanak a föld alá* az irodalmi élet górcsőve, addig a második már a Krasznahorkaira hatott írók elemzéseiről beszél. Ezek ciklikusan, árnyalataikban változóan térnek vissza a könyvben.

Először a forma a téma, a betű és annak megtagadhatatlansága. Kafka, Nietzsche és a groteszk fordulatok: *Lehet, hogy Istennek van humorérzéke, bizonyíték lehet erre az emberi nem* (21.). A teremtő erő és az eszköz az, melyekre a művésznak szüksége van, derül ki a kezdeti beszélgetésekből: mindegy, hogy ez a zenében vagy a betűben, vagy más világokban található meg.

Ezzel párhuzamosan bomlik ki a konzumkultúra (*A Bibliának is rossz a marketingje*) kritikája és az apokaliptikus predestinációja, amely az irodalom végével fog zárulni. Krasznahorkai dialógjaiban mindig az e világon túlit keresi, a határátlépést (48.). Talán innen kezdve kapcsolódik legjobban a *Seiobo...* novelláihoz. A világ iszonyatos állagmegőrzés, amelyben nem látszik az a teremtő erő, az a készítés, amely a művészetet létrehozza (46.). Innen kezdve válik érdekessé Krasznahorkai portréja.

A kötet kétharmadának literális-filozófiai beszélgetései tulajdonképpen három részből tevődnek össze. Az első a személyes vallomás. Ebben az író az utazás, az örök keresés, a visszatérés élettérzésével foglalkozik. Mit jelent számára az erő, ami előrehajtja, az a pozíció, amely a világban megjelenik? Krasznahorkai a *szomorúságot* keresi, vagy találja meg. Ez előbb történetekben, mesékben és példákban bomlik ki és a magyar szomorúságot írja le, utóbb a *Théseus-általanostól* (1993) kezdve a kozmikus szomorúságot keresi, a modern ember elveszettségét, az *ami történik, az van* (192.) reménytelenségét.

Krasznahorkai beszélgetéseinek tehát rendszerint egy személyes történet a felütése, amely hol filozófiai vagy metafizikai mélységű (58.), hol egyszerű anekdota (*Akropolisz napszemüvegben*), hol csak adalék a könyvei számára (*Milyen alapon vennék fel távolságot, amikor írok?*). Ezekből a „történetekből” épül fel következtetéseknek vagy szövegeknek második rétege, az írói gondolatából építkező groteszk elem, amely egy (vagy saját) univerzális rendből figyel mindent, a világban lévő létezőt, és ezt nem tudja másképpen értelmezni, mint hol véres, hol nevetséges komikumként (84–85.). Ez a groteszk az előbb is említett vándorlás, vagy ahogy írja: *bárhova, hogy ne legyek itt* (129.) szökés. Ez a szomorúságból hitetlenséggé váló megírt lét világa is. A reménytelenség az, *ami történik, ami van*. Szerinte ezzel együtt a teremtés csodaszép egység, amelyből nem hiányozhat a gonoszság, hiszen akkor nem létezne jóság sem (196.).

A könyv igazi témáját a *harmadik* réteg adja, a teremtő erő, amely létrehozta a *rendezetség világát, a műalkotást* (139.). Mindenki máshol fedezi ezt fel, még Krasznahorkai is, aki a zenében és festészetben (lásd *ÁllatVanbent*;) is megtalálja a kegyelmi állapotot, időnként „kegyvesztett narrátorként” (mint a *Théseus-általanosban*, vö. 204.). A *Háború és háború* (1999) pont a teremtő erőnek a valóságosságát akarta nyomatékosítani. Ez a könyv ugyanis nemcsak a lapjain élt, hanem egy sajátos *happening* előzte meg (*Megjött Ézsaiás* üzenetregénye), és emléktábla-avatással folytatódott a regény egyik utolsó színhelyén. Krasznahorkai életművében sok alkalommal feszegette ezeket az átjárható határokat, nemcsak az irodalomban, de a zenében és filmjeiben is. Végző konzekvenciáját mégis a *nyelvben* találta meg, abban, amely mindennek összetartó, absztrakt építőköve ebben a világban. Mégis érdekes, hogy ezt csak egy szubjektumban képes értelmezni: *nem hiszek a művészet reményt adó, megváltó szerepében (...) nem gondolom, hogy írói eszközökkel megoldható a hiányzó rend visszaállítása* (159.). Számára a homályos cél, hogy megtalálja a tökéletes „egymondatot”.

Ez az a pillanat, amelyben a könyv kétharmada és utolsó nyolcvan oldala élesen elválik egymástól. Az utolsó négy beszélgetés, a *Minden győzelem szomorú, a Melankolikus ellenállás, a Galambos rombolás* és a *Lesz, ami lesz* nemcsak tematikájában, de formailag is különbözik a korpusztól. Ezért e helyütt ezeket szeretném bizonyos szempontból külön kezelni. Az első 21 interjú ugyanis jórészt abból a hármasságból épül fel, amelyet az előbb jellemeztem.

Talán egy kissé nyújtottnak és ismétlésnek is tűnhet, ahogy a szerző magát újra és újra a magyar irodalmon kívül határozza meg, újra és újra a *kegyelmi pillanatot* jellemzi, vagy a metafizikai, szellemi és a kulturális bukást boncolgatja. A beszélgetések önmagukban mégis izgalmas adalékok. Azonban azok, akik nem ismerik az író egyes regényeit, sokszor beleveszhetnek a mondandó-

ba, akik viszont ismerik, azok számára önismétlésként, vagy csak érdekes kiegészítő információként csapódhat le a beszélgetések nagy része. Ez alól talán kivétel a tematikailag is valódi Krasznahorkai-szöveg, *A megbízás a Gonoszra szól*, amely az emberi gonoszról való egylélegzetű okfejtés. A beszélgetések ügyesen lettek válogatva, jól átfedik egymást, így sokszor megszakítás nélkül olvashatók. Ám az ismétlések sokszor éppen ezért fárasztóvá teszik az olvasást.

A kötet utolsó egyharmadában nagyobb hangsúlyt kap a nyelv és a nyelv által összefogott kultúra szerepe. A *Melankolikus ellenállásban* a politikai helyzet is terítékre kerül, pedig a *Null Moralban* még azon az állásponton van a szerző, *hogy egy művésznek nincs politikai szerepe. Különbem nem művész* (181.). Az aktuális politikai helyzetet elemezve azonban Krasznahorkai ügyesen megkerüli a kissé elfogult beszélgetőpartnerét: *Az értelmiségieket még a többiekénél is nagyobb felelősség terheli amiatt, hogy ide jutottunk* (227.). Ezt a mondatát azért tartom fontosnak kiemelni, mert talán Krasznahorkai az egyetlen magyar író, aki felelősséget vállalva, súlyos szavakkal ki meri mondani ezt az évek óta ki nem beszélt hibát.

Az utolsó részek érdekes beszélgetéseiben közelebb jutunk a nyelv és kultúra viszonyához. A *Galambos rombolás* szerkesztetlen, elütésekkel és helyesírási hibákkal tarkított chatbeszéde egy pillanatnyi diskurzus ábrázolása, amelyet a szerző és Dr. Galambos Imre sinológus folytatott le a kínai kultúráról és annak paradoxonairól. Ennek a szövegnek van a legnagyobb tétje az egész kötetben, és talán a legmélyebb is, mert talán ez az egyetlen beszéd, amely kilép a Krasznahorkai-univerzum határán, és kívülről, nem csodálóként vagy interjúkészítőként néz a szerző egyik kötetére (*Rombolás és bánat az ég alatt*, 2004), hanem barátként és kritikusként is, és ezáltal az egész életmű kritikáját és egyben megerősítését is adja. Galambos és Krasznahorkai vitája arról szól, hogy csak a nyugati szemlélő számára létezik koherens kínai kultúra. Egy kínai számára mindez értelmetlen a nyelv aspektusának kivételével. Minden fogalom eltérő, relatív lehet, de a nyelv teremtő ereje lehet az egyetlen, ami összeköti ezeket a különálló elemeket. Az viszont kissé érthetetlen, hogy egy ilyen okfejtést miért szerkesztetlen (helyesírási hibák, ékezetnélküliség, elgépelések) formában kellett áttemelni a könyv lapjaira.

Talán nem véletlen, hogy a Krasznahorkai által csodált (a többször is szuperlatívuszokban említett) Ion Grigorescu képzőművésszel (test-művésszel) folytatott beszélgetéssel ér véget a kötet (*Lesz, ami lesz*). Ebben a szomorúságot és a szenvedést az idő legyőzhetetlenségében határozza meg. Az ember, miután kiüresedik, felfedezi halandóságát, a teljes elveszettség állapotában találhatja meg az igazi teremtő erőt. A halhatatlanság egyetlen emberi esélye csak a haladás elvont fogalmával érhető el.

A Nem kérdez, nem válaszol szépen szerkesztett, egy-két hibával közreadott filozófiai dialóggömb. A felsoroltak ellenére azonban talán legnagyobb problémája, hogy ami ebben a kötetben benne van, talán sokkal mélyebben olvasható magukban a regényekben is. Olyan ez, mintha csak újranezése lenne az életműnek, mégis remek gondolati íve miatt talán közelebb is viszi az egyszeri és az állandó olvasót az egyetlen magyar metafizikus íróhoz és annak céljához, a vágott *tökéletes mondathoz*.

Ritter György